

Hadislerde Mekkîlik Ve Medenîlik

Adil Yavuz, Ebabil Yayıncılık Ankara, 2007, XIII + 229 s.

Mukaddes ÇİTE*

Asr-ı saadet, inanç ve ahlâkın ana kâidelerinin belirlendiği Mekke dönemiyle, ferdi ve ictimâî hayatı tanzime koyan kâidelerin vazedildiği Medine döneminden teşekkül etmektedir. Bu iki dönemde nâzil olan ayet ve sûrelere bakıldığında vahyin, toplumun sosyal, kültürel ve iktisâdî yapısını ve gelişimini dikkate alarak o topluma hitap ettiği görülmektedir. Vahyi tebliğ ederek insanlara ulaştıran, bizzat yaşayarak, uygulayarak örnek olan Hz. Peygamber de, risalet görevini sürdürdüğü toplumdaki yapıyı ve gelişimi dikkate alarak aynı üslûbu kullanmıştır. Bireyin ve toplumun birtakım özellikleri ayetlere yansıdığı gibi, toplumla iç içe yaşayan Hz. Peygamber'in söylemlerinde de onların tutum ve davranışlarının yansımaları görülmektedir. Eserde Vahyin insanlığa tebliğ edildiği dönemdeki zaman ve mekân boyutunun bilinmesiyle onun daha iyi anlaşılabilmesine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda ayet ve sûrelerin Mekkî ve Medenîliğiyle ilgili erken dönemden itibaren usûl çalışmaları yapılmıştır. Hz. Peygamber'in beyanlarının daha iyi anlaşılması etrafında birçok çalışma yapılmasına rağmen, hadislerde Mekkî ve Medenî ayrımının müstakil bir konu olarak ele alınmadığı görülmektedir. Adil Yavuz'un, *Hadislerde Mekkîlik ve Medenîlik* adlı eseri bu boşluğu dolduracak önemli bir çalışmadır. Mekkî ve Medenî hadislerin tespiti için bazı kriterlerin ortaya konulmaya çalışıldığı bu eser, araştırma hakkında genel bilgiler, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Araştırma Hakkında Genel Bilgiler (s. 1-16) kısmında konunun önemi, kaynakları, metotları ve konuyla ilgili çalışmalar üzerinde duran yazar, hadis ve sünneti doğru bir şekilde anlayabilmeyi onun hangi sebeple, hangi zaman ve hangi şartlar altında söylendiğinin bilinmesine bağlamaktadır. Müellif, hadislerin

* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis ABD Doktora Öğrencisi, mukaddescite@mynet.com

hangi sebeple söylenildiğiyle ilgili Esbâbu vürûdi'l-hadîs alanında çalışmalar yapılmışsa da, hadislerin vürûd zamanı ve tarihi şartlarıyla ilgili müstakil çalışmaların olmadığını belirtmektedir. Rivayet malzemesinin derlenmesi ve tasnifinde, hadislerin söylenildiği zamanın kriter olarak değerlendirilmediğini ve onların yorumlanmasında dikkate alınmadığını ifade etmektedir. Hadislerin bağlamı dikkate alınmadan murad-ı Nebî'yi tam olarak anlamının mümkün olmayacağını veya anlamıyla ilgili ciddi problemlerin ortaya çıkacağını belirten müellif, çalışmanın amacının ve konusunun hadislerin Mekkîlik ve Medenîliğini tespit edilebilme imkânı ve kriterlerini ortaya koyma olduğunu belirtmektedir.

Çalışmada, hadislerin Mekkîliği ve Medenîliğiyle ilgili müstakil eserler olmadığı için, hadis kaynaklarının yanı sıra Hz. Peygamberin yaşadığı Asr-ı saâdeti konu edinen diğer eserlere de başvurulmuştur. Örnek olarak verilen hadisler için Kütüb-i Tis'a'yı dikkate aldığı söyleyen yazar, Siyer ve Megâzi, Teşrî Tarihi, Esbâbu'n-nüzûl ve Esbâbu'l-vürûdla ilgili önemli kaynaklardan da yararlanmıştı. Nâsîh ve Mensûh konusunda rivayetlerin vürûd tarihlerinin gündeme geldiğini ancak Mekkî-Medenî ayrımının yapılmadığını dile getiren müellif, nesh ve teâruzu'l-ahbâr konusunda bu meseleyi gündeme getiren ilk kişinin Suyûtî (911/1505) olduğuna dikkat çekmiştir. Daha sonra yakın dönemde doğrudan veya dolaylı olarak bu konuya işaret eden çalışmalardan bahsetmiştir.

Hadislerin vârid olduğu mekânların, sosyal, kültürel, siyasi ve iktisadi şartların bilinmesi, hadis metinlerinin anlaşılmasında önemli bir faktördür. Bu hususlar bilinmeden yapılacak hadisleri anlama çabaları, birtakım anlama problemlerinin oluşmasına sebep olacaktır. Bu sebeple Giriş bölümünde (s. 17-32), Hz. Peygamber döneminde Hicaz bölgesi, Hz. Peygamber'in doğumu ve risâletten önceki hayatı, ana hatlarıyla tasvir edilmiştir. Ayrıca bu bölümde diğer konulara zemin oluşturmak için Mekkî ve Medenî ayrımının hadis ilimleri açısından önemi ve tespit zemini üzerinde durulmuştur. Böyle bir çalışmayla, Esbâbu vürûdi'l-hadîs alanındaki birikimin geliştirilebileceği, çelişen iki hadisle karşılaşıldığında, cem', telif ve tercih yollarıyla bir çözüme ulaşamıyorsa hangisinin nâsîh hangisinin mensûh olacağını tespitinde, Teşrî Tarihi ve dini hükümlerin hangi aşamaları takip ederek gelişme gösterdiğinin ve Hz. Peygamber'in hangi şartlarda nasıl hareket ettiğinin, hangi ilkelere riayet ettiğinin öğrenilmesine katkıda bulunulacağı vurgulanmıştır. Eserde üç farklı hareket noktasından birisiyle hadislerin Mekkî ve Medenî ayrımında tespit zemininin oluşturulabileceği ifade edilmiştir. Bunlardan birincisi, ayet ve sûrelerin Mekkîlik ve Medenîliğiyle ilgili verilerden yararlanmak, ikincisi ise, Teşrî Tarihinin verilerinin kullanılmasıdır. Ancak ayet ve sûrelerin Mekkîlik ve Medenîliğiyle ilgili bilgilerin hadis külliyatında ağırlıklı olarak hadis musannefatının Kitâbu't-tefsir bölümleriyle sınırlı kalacağı, diğer bölümlerdeki rivayetlerin genellikle ayet ve sûrelerle irtibat kurulmaksızın aktarıldığına dikkat çekilmiştir. Teşrî Tarihiyle ilgili bilgilerin de, sünen türü eserlerde bulunduğu, bunların da –genellikle- ahkâm dışındaki rivayetleri içermediği belirtilerek bu iki

hareket noktasının da yetersiz olduğu kaydedilmiştir. Hz. Peygamber'in bütün faaliyetlerini kapsayan bir zaman dilimi olması dolayısıyla, araştırmanın oturması gereken zeminin Hz. Peygamber'in hayatı yani siyer-i Nebi olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak, diğer iki hareket noktası da siyer içinde değerlendirilerek bu üç noktadan hareketle hadislerin Mekkîlik ve Medenîliğinin tespit zemini oluşturulmuştur.

Birinci bölümde (s. 33-50), Kur'an'da Mekkîlik ve Medenîlik kavramları incelenmiş, ayet ve sûrelerin Mekkîlik ve Medenîliği ve bunların özellikleri üzerinde durulmuştur. Mekkîlik ve Medenîlik kavramlarıyla ilgili üç farklı görüşü zikreden müellif, üçüncü görüş olan ve Tefsir Usûlünde genel kabul gören '*hicretten önce nazil olan ayetler Mekkî, hicretten sonra nazil olan ayetler Medenî'dir*' tanımını tercih etmiş ve hadislerde de bu kritere göre bir tasnif yapılmasının daha faydalı olacağını ifade etmiştir.

Ayet ve sûrelerin nazil olmasına paralel olarak Hz. Peygamber, bu ayetleri açıklayıp, uygulamaya koymuştur. Bu sebeple nazil olan sûre ve ayetlerle, onları açıklayan ve uygulayan Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetinin arasında sıkı bir ilişki vardır. Buradan yola çıkarak yazar, sûrelerin Mekkî ve Medenîliği ve bunların özellikleri üzerinde durmakta, ayetlerin vahyedildiği dönemin bilinmesinin hadislerin Mekkî ve Medenîliğinin tespitinde önemli bir katkı sağlayacağını belirtmektedir.

İkinci bölümde (s.51-112), öncelikle Tarih ve Teşri Tarihi açısından Mekke dönemi ele alınmış ve daha sonra elde edilen verilerle Mekkî hadislerin tespit kriterleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mekke dönemindeki olaylar, Siyer ve Teşri Tarihi açısından yıllara göre tasnif edilmiş ve bu yıllarda meydana gelen olaylar kaydedilmiştir. Son olarak bu bölümde, Siyer ve Teşri Tarihi esas alınarak Mekkî hadislerin tespit kriterleri belirlenmiştir. Bu zaman diliminde meydana gelen olayların, Mekkî ayetlerin nüzûlünün ve ahkâmı ile ilgili nassların Hz. Peygamber tarafından uygulamaya konulmasıyla ilgili rivayetlerin, aynı süreç içinde varit olan hadislerin Mekkîliğinin belirlenmesinde önemli özellikler taşıdığı belirtilmiştir. Kütüb-i Tis'a'dan aktarılan örneklerle Mekke dönemiyle ilgili tarihi bilgilerin, Mekke döneminde uygulamaya konulan teşri hükümlerin ve nazil olan ayetlerin nüzul sebeplerinin, Mekke döneminde dile getirilen hadislerin vürûd sebeplerinin, nesh konusu olan hadislerin, Hz. Peygamber'in kendisi ve aile hayatıyla ilgili rivayetlerin, hadisin sahabi râvîsinin, hadiste geçen yer adlarının, hadislerin Mekkîliğini belirlemede ipuçları vereceği belirtilmiş ve bu sekiz madde kriter olarak zikredilmiştir.

Üçüncü bölümde de (s. 113-209), -İkinci bölümde olduğu gibi- Tarih ve Teşri Tarihiyle ilgili bilgiler yıllara göre tasnif edilmiş ve bu yıllarda meydana gelen olay ve hükümlerle ilgili hadislerden örnekler verilerek, hadislerin Medenîliğini belirlemede ortaya konulabilecek kriterler sıralanmıştır. Medine dönemine ait Tarih ve Teşri Tarihiyle ilgili bilgiler Mekke dönemine nisbetle daha ayrıntılı bir

şekilde verilmiştir. Mekkî hadisleri belirlemede zikredilen kriterler, bu zaman diliminde meydana gelen olay ve nazil olan hükümler örnek verilerek, medeni hadisleri tespitinde de zikredilmiştir. Son olarak, Mekki ve Medeni olarak bir tasnife tabi tutulamayacak rivayetlere, bir iki örnekle kısaca değinilmiştir.

Anlatılan konuların kısa bir şekilde özetlendiği Sonuç bölümü (s. 211-214), bu konuda okuyucuya derli toplu bilgi vermesi, çalışmanın genel çerçevesinin görülebilmesi açısından önemlidir. Hadislerdeki zaman ve mekan boyutunun iyi tahlil edilmesiyle, murad-ı Nebî'nin doğru anlaşılabilceğinin önemi vurgulanmaktadır. Eserin ilk bölümünde dikkatten kaçan bazı harf eksikleri veya ilaveleri olmakla birlikte, genel olarak akıcı ve anlaşılır bir dil, sade üslub ve sistematik bir düşünceyle kaleme alınmıştır. Hadislerin Mekkî ve Medenîliğinin belirlenmesinde kullanılabilecek kriterlerin tespit edilmesine yönelik yapılan çalışma, bu alanda yapılan ilk müstakil eser olması ve sonraki yapılacak çalışmalara basamak teşkil etmesi yönüyle dikkate değerdir. Bu konuyla alakalı zihinlerde ufuk açıcı bilgiler sunan yazar, sadece hadis literatürüyle yetinmeyip, siyer, tefsir ve teşri tarihiyle ilgili kaynakları da kullanmıştır. Yoğun bir mesai ve büyük bir gayretle, İslami kaynakları, iyi bir tahlil süzgecinden geçirerek ve sentez ederek okuyucuya sunan yazarın, sağlıklı bir bakış açısı ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.